

Slovenské národné povstanie a jeho význam

29. augusta bude tomu 35 rokov, keď bolo začaté slávne Slovenské národné povstanie, jedna z najvýznamnejších udalostí národnoslobodzovacieho hnutia českého a slovenského ľudu v druhej svetovej vojne v boji proti hitlerovskému fašizmu. Bolo hrdinským činom slovenského ľudu, ktorý pod vedením komunistickej strany uskutočnil najväčšiu akciu česko-slovenského domáceho odboja a ktorý aj významne podnietil rozvoj ozbrojeného

protifašistického boja v českých krajinách.

Slovenské národné povstanie sa rozvíjalo ako neoddeliteľná súčasť spoločného mnohonárodnostného zápasu ľudu európskych krajín proti fašizmu a jeho domácim prísluhovačom, za slobodu, pokrok, za priateľstvo medzi národmi. Jeho internacionálny charakter sa najvýraznejšie a najpravdivejšie odrážal v jednoznačnej politickej, vojenskej a morálnej orientácii na Sovietsky zväz.

Príprava Slovenského národného povstania

Slovenské národné povstanie nevzniklo ako izolovaná akcia, ale ako vyústenie dlhoročného politického úsilia Komunistickej strany Slovenska i ďalších pokrokových síl na Slovensku.

Slovenský pracujúci ľud nesúhlasil s tišovským klérofašistickým režimom a začína protifašistický národnoslobodzovací boj. Jeho oporou sa stala KSS, ktorá bola skoro po celú vojnu jedinou aktívnou odbojovou organizáciou v krajine. Vo svojej činnosti naviazala na predchádzajúce obdobie a postupne prebojovala myšlienku obnovenia Československej republiky, avšak na nových, demokratických základoch a pri spravodlivom vyriešení slovenskej otázky.

Výfázstvá sovietskych vojsk na prelome rokov 1942 a 1943 boli významným medzníkom v celom národnoslobodzovacom hnutí a mali veľký ohlas i u slovenského ľudu. Po hromadných perzekúciách roku 1942 v českých krajinách a na Slovensku začala svitať nádej na obrát v udalostiach a tým aj na urýchlenie oslobodenia.

Vlastná príprava na povstanie vyžadovala naviazať pretrhané spojenie a zladit celú činnosť. Moskovské vedenie KSČ na základe smerníc Komunistickej internacionály vyslalo v lete roku 1943 zo ZSSR na Slovensko súdruha Karola Šmidkeho, aby organizoval a zjednotil stranícke rady a pomohol pripraviť vstup národnoslobodzovacieho hnutia do rozhodujúcej fázy.

Táto úloha sa podarilo veľmi rýchlo splniť; bol vytvorený V. ilegálny Ústredný výbor KSS, v ktorom okrem K. Šmidkeho boli aj súdruhovia G. Husák a L. Novomeský.

Ďalšou dôležitou úlohou bolo vytvorenie Slovenskej národnej rady ako vrcholného orgánu protifašistického boja, orgánu, ktorý združoval záujmy všetkých protifašistických odbojových síl. Rozhodujúcu úlohu v SNR zohrali komunisti, ktorí usilovali v súlade s cieľmi zápasu proti fašizmu o vytvorenie širokého protifašistického frontu a o rozšírenie a prehĺbenie foriem tohto boja. Jeho vyvrcholením malo byť mohutné ľudové povstanie. Členovia V. ilegálneho ÚV KSS museli vyvinúť značné úsilie, aby získali nekompromitovaných predstaviteľov ostatných občianskych zložiek pre spoločnú prácu v SNR. Toto úsilie bolo dovŕšené rokovaním SNR na konci roku 1943, kde boli schválené tzv. „Vianočné dohody“, ktoré potom boli v podstate programovým dokumentom slovenského odboja, zhodné s pokračovú tendenciou vývoja národnoslobodzovacieho boja.

Týmito dohodami bolo vyjadrené úsilie

- viesť boj slovenského národa za odstránenie klérofašistického diktátu,
- obnovenie československého štátu na základe rovnoprávnosti dvoch bratských národov — Čechov a Slovákov,
- opierať sa v zahraničnej politike o Sovietsky zväz,
- riešiť naliehavé sociálne, politické a ekonomické otázky i demokratické usporiadanie republiky.

Podľa vzoru SNR sa začali budovať aj spoločné orgány odboja v obciach, mestách a okresoch — revolučné národné výbory ako predstavitelia zjednoteného úsilia komunistov a anti-fašistov proti klérofašizmu.

SNR hneď od začiatku roku 1944 začala s intenzívnou prípravou ozbrojeného povstania. Dochádzalo k organizovanému rozvoju partizánskeho hnutia.

SNR pod vedením KSS sa tiež orientovala na využitie protifašistických nálad v slovenskej armáde v prospech prípravy povstania. V marci 1944 sa podarilo vytvoriť vojenské ústredie s úlohou pripravovať slovenskú armádu na povstanie. V jeho čele stál náčelník štábu veliteľstva pozemného vojska slovenskej armády podplukovník Golian.

V júni roku 1944 zvolala SNR poradu, na ktorej spolu s vojenským ústredím schválila plán SNP. Tento plán predpokladal dva varianty, ktoré môžu vzniknúť v sú-

vislosti so začatím SNP. „Predovšetkým sme počítali s tým, že ozbrojené vystúpenie na Slovensku dáva Sovietskej armáde, ktorá sa blížila k hraniciam Slovenska, možnosť preniknúť do tohto priestoru a ďalej do maďarskej nížiny smerom na Viedeň. Spojením síl Sovietskej armády a ozbrojeného ľudu na Slovensku mohla sa podstatne zmeniť strategická situácia v strednej Európe, urýchliť oslobodenie Slovenska a urýchliť aj pomoc na oslobodenie českého národa. To bola základná koncepcia, ktorú všetky zložky prijali a ktorú sledovali.

Pre prípad, že by sa nacistické jednotky pokúsili obsadiť Slovensko vo chvíli, keď sa ešte neuskutočnila koordinácia so Sovietskou armádou, rozhodli sa všetky spomínané zložky začať ozbrojený boj proti nemeckým pokusom o okupáciu za všetkých okolností a v akejkolvek situácii.“ (G. Husák: O Slovenskom národnom povstaní, Bratislava 1969, s. 24.)

V tom čase poveril tiež Beneš J. Goliana prípravou ozbrojeného vystúpenia slovenskej armády. Beneš sa však snažil o to, aby príprava povstania a jeho priebeh bol pod kontrolou londýnskej vlády a aby sa uskutočnilo bez účasti širokých ľudových mäs a partizánov. Okrem toho Beneš aj naďalej obhajoval svoju neudržateľnú koncepciu v národostnej politike, koncepciu „československého národa“.

V čase príprav sa tedy jasne vyhrotili všetky rozpory v názoroch na povojnové politické usporiadanie nového Československa medzi pracujúcimi, vyjadrené komunistickou stranou na jednej strane a buržoáziou, reprezentovanou londýnskou vládou, na strane druhej. Rozporné názory sa koncentrovali do dvoch základných otázok:

— kto bude mať rozhodujúcu pozíciu v štátnej správe na oslobodenom území — SNR alebo londýnska vláda,

— ako sa bude riešiť slovenská národnostná otázka — rovnoprávny slovenský národ alebo neuznanie slovenského národa a zotrvanie na platforme „čechoslovakizmu“.

Tieto rozpory spôsobili celý rad ťažkostí v príprave, ale zvlášť ovplyvnili aj vlastný priebeh Slovenského národného povstania.

V lete roku 1944 dosiahla Červená armáda veľké úspechy. Nemecké fašistické vojská utrpeli porážku na Bielej Rusi a v Západnej Ukrajine. Útokom na balkánskom smere bolo vyradené Rumunsko z fašistickej koalície. Sovietsko — nemecký front sa bezprostredne priblížil k hraniciam Slovenska.

Úspechy sovietskych vojsk ovplyvňovali i celkovú vojenskopolitickú situáciu na Slovensku. 27. júla 1944 sa v lesnej chate pri Čremošnom (okres Martin) zišla SNR s predstaviteľmi armády. Na spoločnom zasadnutí bol schválený plán povstania a bolo rozhodnuté, že k naviazaniu spojenia so Sovietskou armádou bude do ZSSR vyslaná delegácia, v ktorej bude zástupca SNR a zástupca vojenského ústredia.

V príprave povstania sa kalkulovalo s touto silou:

- s partizánskymi jednotkami, ktorých počet po príchode organizátorských skupín zo Sovietskeho zväzu prudko narástol,
- s dvoma slovenskými divíziami rozmiestnenými na východnom Slovensku a s veliteľstvom v Prešove. Boli dobre vyzbrojené a vycvičené, s vlastnou leteckou skupinou. Koncom mája 1944 mali asi 24 000 mužov a ich počet sa stále zväčšoval; pod-

ľa plánu mali mať 38 000 ľudí. Ich úlohou malo byť uvoľniť karpatské priesmyky pre rýchly postup sovietskych jednotiek na Slovensko. V prípade, že povstanie vypukne vtedy, keď nemecké jednotky začnú obsadzovať Slovensko, divízie mali prejsť na stranu Sovietskej armády alebo sa prebojovať na povstalecké územie,

— s vojenskými jednotkami v mierových posádkach na strednom a západnom Slovensku. Mali sa v mobilizácii doplniť asi na silu dvoch peších divízií. Okrem vedenia bojovej činnosti bolo ich úlohou nastolenie revolučnej moci, organizácia partizánskych skupín a zabezpečenie poriadku,

— žandári a finančná stráž (asi 10 000 ľudí).

Dovedna sa pre povstanie počítalo so 70 000 puškami, 220 delami a 600 guľometmi.

Vznik a priebeh Slovenského národného povstania

V lete 1944 sa situácia na Slovensku stávala deň zo dňa výbušnejšia. Vznikala revolučná situácia. Vo vzdialenom hrnení diel ktoré narastalo z východu, slovenský ľud cítil približovanie dlho očakávaného oslobodenia od útlaku hitlerizmu a vnútornej reakcie.

Masový rozvoj partizánskeho hnutia na Slovensku pôsobil mobilizačne na aktivizáciu ostatných protifašistických síl. Slovenski pracujúci boli pevne rozhodnutí zvrhnúť Tisov klérofašistický režim.

Dôležitým svedectvom rastúcej krízy Tisovho režimu bola zmena nálad v slovenskej armáde. Mnohí vojaci nielen že odmietali bojovať proti partizánom, ale v celých jednotkách prechádzali na ich stranu. Z nástroja fašistického režimu sa slovenská armáda menila na nástroj národnoslobodzovacieho boja.

Veľký nedostatok skúsených partizánskych veliteľov a zbraní však zdržiaval rozvinutie hromadného ozbrojeného zápasu. Zahraničné vedenie Komunistickej strany Československa, ktoré bolo v Moskve, sa obrátilo o pomoc na Ústredný výbor VKS (b). 17. júna 1944 prijalo politické byro ÚV KS Ukrajiny na základe smerníc ÚV VKS (b) uznesenie „O poskytnutí pomoci československej komunistickej strane pri organizovaní partizánskeho hnutia na území Československa“. V súlade s týmto rozhodnutím dostal Ukrajinský štáb partizánskeho hnutia (UŠPH) smernicu vytvoriť a odoslať na územie Zakarpatskej Ukrajiny a Slovenska organizátorské partizánske skupiny. Zahraničné vedenie KSČ malo

možnosť mať svojho predstaviteľa v UŠPH. V špeciálnej škole UŠPH započal výcvik československých partizánov.

V lete roku 1944 boli vytvorené z Čechov, Slovákov a občanov ZSSR prvé partizánske skupiny, ktoré boli prepravené na Slovensko. V priebehu augusta roku 1944 bolo z počtov špeciálne vycvičených vojakov a dôstojníkov československého zboru a sovietskych partizánov vytvorených a prepravených na československé územie ešte ďalších 20 takých skupín s celkovým počtom 300 ľudí.

V lete prešiel z územia Poľska a Zakarpatskej Ukrajiny do Československa celý rad partizánskych oddielov, ktoré boli rýchlo doplnené miestnymi vlastencami a začali aktívnu činnosť. Od polovice júla do konca augusta uskutočnili partizáni len na východnom Slovensku asi 60 bojových akcií. Partizánske oddiely na Slovensku mali spravidla viacnárrodné zloženie. V ich radoch bojovali nielen Slováci a Česi, ale aj Rusi, Francúzi, Poliaci, Bulhari, Srbi a predstavitelia iných národov.

Tisova vláda, ktorá sa pokúšala utlmiť ľudové rozhorčenie a umlčať partizánske hnutie, vyhlásila 12. augusta na Slovensku stanné právo. To však klérkálnu fašistickým vládcom nepomohlo. Slovenskí vlastní sa aktívne pripojovali k rozhodnému boju.

O plánoch ÚV KSČ a SNR na ozbrojené celoslovenské vystúpenie informoval K. Šmidke na začiatku augusta 1944 predstavitel'ov velenia 4. Ukrajinského frontu, predstavitel'ov sovietskeho štátu a Červe-

nej armády v Moskve a moskovského vedenia KSČ. Bolo treba ujasniť rad vojenských a politických otázok, pretože sovietske vojenské velenie nepredpokladalo vo svojich plánoch prechod cez Karpaty. Svoju negatívnu úlohu zohrali aj zásahy československej vlády v Londýne, ktorá bránila dohode slovenských predstaviteľov povstania so sovietskymi súdruhmi.

Moskovské vedenie KSČ na čele so súdruhom Klementom Gottwaldom plne schválilo líniu ÚV KSS na ozbrojené povstanie a prijal 23. augusta dokument „O niektorých úlohách národnoslobodzovacieho hnutia na Slovensku“. Vyslovilo súhlas s činnosťou predstaviteľov komunistickej strany v SNR a s rozpracovaním plánu ozbrojeného povstania. Ďalej zdôraznilo, že povstanie je účelné začať v čase, keď Sovietska armáda vstúpi na územie Slovenska, alebo potom len čo hitlerovci začnú otvorenú okupáciu krajiny.

V tom čase oslobodzovací boj na Slovensku dosiahol veľký rozmach. V polovici augusta kontrolovali partizáni už celé priestory na rozsiahlom území medzi Karpatmi na severe a Zakarpatskou Ukrajinou na východe, hranicami s Maďarskom na juhu a riekou Nitrou na západe. Len v čase od 20. do 29. augusta uskutočnili na strednom Slovensku viac bojov ako za celé predchádzajúce obdobie národnoslobodzovacieho boja. Bez ohľadu na zvláštne ťažkosti zosilnela ich vzájomná súčinnosť s vlastencami, ktorí pôsobili v okupovaných českých krajinách.

V mnohých mestách, napr. v Martine, Zvolene, Brezne, partizáni za podpory pracujúcich a vojakov, ktorí prebehli na ich stranu, odzbrojili malé posádky tisoovských vojsk a žandárov a zneškodnili gestapáckych agentov. Utvárali sa revolučné národné výbory SNR. Miestne organizácie Komunistickej strany Slovenska a revolučné národné výbory, ktoré mali konkrétne pokyny od členov vedenia KSS a predsedníctva SNR, pôsobili v týchto dňoch zvlášť aktívne a prejavovali maximálne úsilie o rozšírenie všeludového boja.

Situácia na Slovensku sa značne zostriala. Tiso každým dňom strácal v armáde vplyv a nemal dostatok síl na umlčanie ľudového boja. Preto dvakrát — 23. a 25. augusta — obrátil sa naliehavo na vedenie fašistického Nemecka s návrhom na vstup nemeckých vojsk na Slovensko. Toto však aj bez toho bolo už dávno rozhodnuté.

Medzitým na celom sovietsko-nemeckom fronte sa úspešne rozvíjali útočné operácie Sovietskej armády, čo znamenalo začiatok oslobodzovania krajín strednej a východnej Európy. Pokračovalo povstanie

vo Varšave. Bol zvrhnutý Antoneskov režim v Rumunsku. Spojenecké vojsko po otvorení druhého frontu v Európe postupovalo vo Francii. Výsledkom boja francúzskych vlastencov bola kapitulácia hitlevrskej posádky v Paríži. V tejto pre Nemecko výnimočne nepriaznivej politickej a vojenskostrategickej situácii bolo treba za každú cenu odvrátiť ľudové povstanie v samotnom strede Európy, v Československu. 29. augusta 1944 ohlásil minister obrany Slovenska vo svojom rozhlasovom prejave, že na zavedenie „poriadku“ v krajine pozvala vláda nemecké vojská. V ten samý deň vtrhli hitlerovské kárne vojská zo všetkých strán na Slovensko. To malo za následok rozhorčenie slovenského ľudu a podstatne urýchlilo začatie povstania.

29. augusta sa slovenskí vojaci postavili na ozbrojený odpor nemeckým vojskám, ktoré postupovali na Žilinu. Slovenské národné povstanie nadobúdalo, všeludový charakter.

Aby rôzne vystúpenia smerovali k jednému cieľu, boli v Banskej Bystrici sústredené riadiace orgány povstania — Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska, Slovenská národná rada a novovytvorená Vojenská rada. Proti okupantom vystúpili sovietski a slovenskí partizáni a slovenské vojsko, ktoré prešlo na stranu povstalcov. Partizánske oddiely a povstalecké útvary slovenskej armády obsadili letisko Tri duby v priestore Zvolene.

Vojenská rada v súvislosti s predbežným dohovorom so sovietskym velením určila východoslovenskému zboru úlohu viesť úder na nemecké vojská z tyla, obsadiť a udržať Lupkovský a Duklianský priesmyk a tak uľahčiť vstup sovietskych vojsk na Slovensko. Avšak v dôsledku zrady veliteľa zboru generála A. Malára a nezodpovedného jednanía jeho zástupcu plukovníka V. Talského hitlerovci od 31. augusta do 4. septembra odzbrojili vojsko tohto zboru. Len niektoré jeho jednotky zachránili zbrane a mohli sa spojiť s partizánmi. Takýmto spôsobom boli povstalci hneď na začiatku svojho vystúpenia zbavení ozbrojenej sily, s ktorou vážne počítali.

Napriek tomu povstanie zachvátilo skoro celé stredné a časť východného Slovenska. Oslobodené územie tvorilo viac ako 30 administratívnych priestorov s celkovou rozlohou okolo 20 000 km², na ktorom bývalo 1,7 miliónov ľudí. Od 1. septembra tam prevzala moc Slovenská národná rada.

Slovenská národná rada bola orgánom, ktorý usmerňoval ďalší rozvoj revolučného procesu na Slovensku. V deklarácii z 1. septembra 1944 SNR určila ciele po-

vstania a princípy výstavby národnodemokratického štátu, v ktorom by bola zaručená úplná rovnoprávnosť dvoch bratských národov — Čechov a Slovákov. Za dobu svojho trvania prijala SNR rad iných dôležitých dekrétov a dokumentov. V niektorých z nich našli svoj odraz zásadné ekonomické a sociálne problémy.

Najvplyvnejšou a riadiacou politickou silou na oslobodených časti Slovenska bola Komunistická strana Slovenska. Ona vytrvalo bojovala za upevnenie jednoty robotníckej triedy a jej strany. Z jej iniciatívy sa konal 17. septembra 1944 v Banskej Bystrici zlučovací zjazd komunistickej a sociálnodemokratickej strany. Na ňom sa spojili do Komunistickej strany Slovenska, ktorá pevne stála na pozíciách marxizmu-leninizmu. To zohralo dôležitú úlohu pri konsolidácii síl pracujúcich. 15. októbra sa konala v priemyslovom stredisku Slovenska v Podbrezovej odborová konferencia.

Vedenie KSS udržiavalo spojenie so zahraničným vedením KSČ. Veľký význam pre ďalšiu aktivizáciu činnosti strany a zvýšenia jej úlohy pri riadení povstania mal príchod predstaviteľov zahraničného vedenia KSČ J. Švermu a M. Čulena z Moskvy na Slovensko koncom septembra. V tom čase Beneš a emigrantská vláda stále vytrvalejšie vyžadovala obmedzenie činnosti SNR, zosilnenie vplyvu buržoáznych strán na masy a obnovenie predvojnového režimu. Preto do Banskej Bystrice priletel generál R. Viest, ustanovený miesto J. Gollana veliteľom ozbrojených síl povstania, minister F. Nemec, rad delegátov štátnej rady a ďalší politickí činitelia predmníchovského Československa. Pod zámienu udržiavania styku s povstalcami a poskytnutia im pomoci priletela 17. septembra na Slovensko britská a americká vojenská misia.

V týchto podmienkach jedným z najzložitejších problémov, ktorý musela SNR riešiť, bola organizácia ozbrojenej ochrany dosiahnutých vymožeností a vytvorenie skutočne ľudovej armády. Úloha bola sťažená nielen tým, že ho musela riešiť v úplnom obklúčení hitlerovských vojsk, ale aj sabotážami buržoáznych činiteľov, ktorí sa držali svojej starej koncepcie prevratu bez účasti širokých ľudových mas.

V priebehu povstania vznikol tento pomer síl. Koncom augusta prešlo naraz na stranu povstalcov 18 000 vojakov a dôstojníkov z rozpadnutej Tisovej 42 000 armády. Mobilizácia na začiatku septembra a materiálna pomoc Sovietskeho zväzu umožnili zvýšiť počet povstaleckej armády na 47 000 osôb. Vo výzbroji mala 40 000 pušiek, 1500 ťahákych a 200 ťažkých guľometov,

200 samopalov, 160 diel a mínometov, 12 tankov a 20 lietadiel. Partizánske oddiely na Slovensku mali 17 000 ľudí. Hitlerovci mali asi 30 000 vojakov a dôstojníkov. V druhej polovici septembra fašistické velenie okrem toho tam premiestnilo tanky, lietadlá a útvary stiahnuté z frontu.

Početné sily povstalcov tak prevyšovali nepriateľa. Značná časť vojakov a dôstojníkov povstaleckej armády bola v tyle v rôznych výcvikových a zabezpečovacích jednotkách. Rada obrany Slovenska, ktorá vznikla 12. septembra, na čele s J. Gollanom a neskôr s Viestom nezabezpečovala kvalifikované riadenie bojovej činnosti povstaleckých vojsk, nedostatočne koordinovala svoju činnosť s plánmi a zámyslom Hlavného štábu partizánskeho hnutia, ktorému velil K. Šmidke.

Po vypuknutí povstania predstaviteľ ministerstva zahraničných vecí Nemecka vyhlásil, že „neporiadok“ na Slovensku sa podarí zlikvidovať cestou „obyčajných policajných akcií“. Nemecké fašistické velenie bolo však v krátkom čase donútené zasadiť proti povstalcovi veľké sily, ktoré v polovici septembra svoju činnosť rozšírili. Bez ohľadu na hrdinský odpor sovietskych a československých partizánov a vojakov povstaleckej armády, podarilo sa nemeckým fašistickým vojskám obsadiť veľkú časť oslobodeného územia. Na konci septembra zostalo v moci SNR územie o rozlohe 5,5 tisíc km². Ďalej však Hitlerovci postúpiť nemohli. Obidve strany pripravovali nové sily a pripravovali sa na nové boje.

Sovietsky zväz po všetkých stránkach podporoval slovenský ľud v jeho hrdinskom boji. V noci na 5. septembra, po žiadosti K. Gottwalda a vyslanca Československej republiky v ZSSR Z. Fierlingera na sovietskú vládu o poskytnutie vojenskej pomoci Slovenskému národnému povstaniu, pristáli na letisku „Tri duby“ prvé lietadlá so zbraňami a muníciou. Potom skoro každú noc pristávali tu ďalšie desiatky sovietskych lietadiel. Za obdobie povstania len z ústrednej základne Ľudového komisariátu obrany prepravili letci na Slovensko 2050 pušiek, 1702 samopalov, 461 guľometov, cez 100 protitankových pušiek a ďalšiu výzbroj. Zo Slovenska lietadlá odvádzali ťažko ranených povstalcov do nemocníc Sovietskej armády.

Dňa 17. septembra bol premiestnený na oslobodené územie Slovenska 1. československý samostatný stíhací letecký pluk s 20 lietadlami La-5, vytvorený a vycvičený v ZSSR. Už na druhý deň letci tohto pluku útočili na letisko v Piešťanoch, spôsobili tam veľké straty a vybojovali miestnu leteckú prevahu. To bol ojedinelý prí-

pad premiestnenia celého leteckého pluku do tylu nepriateľa. Čoskoro sa začalo aj s prepravou 2. československej paradesantnej brigády, vytvorenej na území ZSSR.

V septembri na žiadosť zahraničného vedenia KSČ a osobne K. Gottwalda sovietske velenie prepravilo na Slovensko novú skupinu partizánskych veliteľov na čele s plukovníkom A. N. Asmolvom, ktorého SNR zanedlho určila náčelníkom Hlavného štábu partizánskeho hnutia. Vďaka pomoci sovietskych dôstojníkov zlepšila sa práca štábov, bojujú a politická príprava príslušníkov útvarov, zdokonaľovala sa súčinnosť povstaleckej armády a partizánov.

V priebehu povstania sovietske velenie pokračovalo v pomoci pri organizovaní partizánskeho boja. K 26. septembru 1944 priletelo ďalších 15 partizánskych oddielov s celkovým počtom 215 osôb a bolo dovezené viac ako 30 ton nákladu. Okrem toho pre posilnenie riadenia partizánskeho hnutia priletelo na Slovensko 12 dôstojníkov ÚSPH.

Partizánske hnutie zosilnelo aj v protektoráte Čechy a Morava. V tom čase pôsobilo v Československu 21 partizánskych brigád a 13 samostatných oddielov.

V čase, keď na strednom Slovensku vypuklo ozbrojené povstanie, viedli sovietske vojská intenzívnu útočnú činnosť na úseku frontu, ktorý priliehal k Československu. Trvala dva a pol mesiaca a púťala na seba značné sily nepriateľa. Avšak zmeniť stále sa zhoršujúcu situáciu v priestore povstania sa nepodarilo.

Po odmietnutí ultimáta hitlerovcov o prerušení odporu nemecké vojská začali 19. októbra útok z niekoľkých strán. Povstanci, ktorí s ťažkosťami odrážali ich útoky, boli nútení odísť. 24. októbra boli obsadené mestá Brezno, Zvolen a 27. októbra fašisti vošli do centra povstania — Banskej Bystrice. Strata oslobodeného územia však neznamenala kapituláciu povstalcov a prerušenie ozbrojeného zápasu. Hlavné povstalecké sily pod ochranou špeciálnych útvarov armády a partizánov sa sťahli do hôr. Väčšina partizánskych brigád sa presunula do tylu nepriateľa. Vojací, ktorí odišli domov, boli zajatí.

KSS, revolučné národné výbory a SNR prešli do ilegality, aby v novej situácii za bratskej pomoci ZSSR pokračovali v boji

za slobodu československého ľudu. Časť členov vedenia KSS a SNR bola prepravená lietadlami na oslobodené územie Zakarpatskej Ukrajiny, ďalší odišli do hôr, aby tam viedli boj s nepriateľom. 10. novembra, pri jednom z prechodov v horách zahynul národný hrdina Československa, významný činiteľ komunistickej strany, J. Šverma.

Po potlačení povstania zaviedli hitlerovci na slovenskom území okupačný režim. Žalárovali mnoho stoviek povstalcov, asi 30 000 osôb zavliekli do koncentračných táborov. Ale jeho proti fašistom pokračoval. Sovietski partizáni a slovenskí vlastenci, ktorí odišli do hôr, viedli boj s fašistickými trestnými oddielami a poskytovali pomoc jednotkám Sovietskej armády, ktoré vstúpili na Slovensko.

Neúspech Slovenského národného povstania sa vysvetľuje radom príčin, ale predovšetkým tým, že nemecké fašistické velenie zasadilo na jeho potlačenie veľké sily. Povstalcov sa nepodarilo mobilizovať všetko obyvateľstvo do boja proti nepriateľovi. Na oslobodenom území nebol dost dôrazne zavedený revolučný poriadok. Pri začiatku povstania nebola dost účinne koordinovaná činnosť medzi SNR a sovietskym velením. V priebehu bojov nebolo ustanovené centralizované velenie všetkým ozbrojeným silám povstania. Veliteľský zbor povstaleckej armády nemal dostatočné skúsenosti. Slovenskí komunisti nevenovali potrebnú pozornosť práci v armáde. Prevýchova vojakov, predovšetkým dôstojníkov, ktorí ešte nedávno boli spojenými wehrmachtu, bola veľmi pomalá. Vojenská predstavitelia povstalcov na začiatku povstania sa pridŕžali obrannej stratégie (v trojuholníku Zvolen, Banská Bystrica, Brezno) a nesnažili sa maximálne rozšíriť oslobodené územie. Povstalecká armáda nedokázala obsadiť priesmyky cez Karpaty a zabezpečiť prechod cez ne pre sovietske vojská, ktoré museli zdolať hlbokú nepriateľskú obranu.

Jednou z vážnych príčin neúspechu povstalcov bola pozícia a činnosť londýnskej emigrantskej vlády a prezidenta Beneša. Na začiatku brzdili prípravu povstania a potom tým, že sa miešali do jeho riadenia, snažili sa marť jeho premenu vo všeľudové vystúpenie na riešenie nielen národných, ale aj sociálnych problémov.

Význam Slovenského národného povstania

Slovenské národné povstanie má, bez ohľadu na neúspech, významné miesto v dejinách slovenského a českého národa. Bolo začiatkom národnej a demokratickej

revolúcie. Ľud, ktorý povstal, ukázal, že zavrhuje predmníchovské buržoázne štátne zriadenie a chce navždy spojiť svoj osud s bratským českým ľudom v jednot-

nom československom štáte, vybudovanom na princípoch rovnoprávnosti národov a orientovanom na bratské priateľstvo so Sovietskym zväzom.

Svojím charakterom bolo povstanie ľudovým ozbrojeným vystúpením s cieľom vyhnúť nemeckých fašistických okupantov, zvrhnúť klérofašistický režim a ustanoviť moc pracujúcich. Jeho hybnou silou boli robotníci, roľníci a vojaci.

Slovenské národné povstanie malo hlboký internacionálny charakter, čo bolo vyjadrené v orientácii slovenských vlastencov na ďalšie zosilnenie priateľstva so ZSSR a v tom, že sa povstania zúčastnilo viac ako 20 národností. V radoch slovenských povstalcov bojovalo proti spoločnému nepriateľovi 2000 Čechov. Spoločne preliata krv v boji s hitlerovcami ešte viac upevnila priateľstvo dvoch bratských národov Československa.

Hlavnou politickou silou, ktorá od počiatku povstania dôsledne riadila slovenských vlastencov v ich boji za slobodu a nezávislosť vlasti, bola Komunistická strana Slovenska — bojový oddiel KSČ. Všestrannú pomoc pri príprave a v priebehu povstania poskytovalo povstalcom zahraničné vedenie KSČ a osobne Klement Gottwald.

V národnooslobodzovacom boji, zvlášť v ozbrojenom povstaní, sa upevnila vedúca úloha robotníckej triedy na čele s komunistickou stranou.

Povstanie malo tiež dôležitý vojenský význam. Zapríčinilo rozpadnutie klérkálno fašistickej armády. Statoční slovenskí vlastenci spoločne so sovietskymi partizánmi dlhý čas bojovali proti značným ne-

priateľským silám a vyradili na dva mesiace z činnosti 6500 km komunikácií, dôležitých pre hitlerovcov. Zmarili plány okupantov premeniť Slovensko na tvrdzu svojej obrany a tak poskytli pomoc sovietskym vojskám.

V priebehu povstania bolo pútaných osem divízií nepriateľa. Fašistické vojská stratili — podľa neúplných údajov — 10 350 osôb, 100 diel a mínometov, 55 lietadiel, 2 obrnené vlaky, 30 obrnených vozidiel a 100 áut.

Vstup sovietskych vojsk na Československé územie a rozvinutie partizánskeho boja na Slovensku mali hlbokú odozvu aj medzi vlastencami v českých krajinách. Najaktívnejšou politickou silou v Českom hnutí odporu na jeseň roku 1944 tak ako aj predtým bola podzemná organizácia KSČ. Na území, kde aktívne pôsobili partizáni, boli stále častejšie diverzné akcie na komunikáciách a ozbrojené stretnutia s nepriateľom, šířila sa sabotáž v závodoch, vydávali sa protifašistické letáky. Sovietske velenie zosilnilo pomoc aj partizánom v českých krajinách. Bolo tam zhodených niekoľko výsadkových skupín českých a sovietskych partizánov.

Organizácia KSČ v Čechách a na Morave zosilnila prácu na vytvorenie nových ilegálnych národných výborov a pripravila pôdu pre vznik ústredného orgánu českého hnutia odporu — Českej národnej rady.

Aktivizácia antifašistického boja na celom území Československa a útočné operácie sovietskych ozbrojených síl priblížili dlho očakávaný deň oslobodenia národov Československa od fašistického útlatu.